



HAQIQAT SINIQLARI: AMIR TEMUR VA BIBIXONIM O'RTASIDAGI SIRLI MUNOSABAT

Masturaxon Rahimova

Qo'qon Davlat Universiteti Masofaviy ta'lim

Tarix yo'nlishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Amir Temur va Saroy Mulkxonim (Bibixonim) o'rtasidagi munosabatlar tarixiy va badiiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda "Temur tuzuklari", Sharafuddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asari, Xurshid Davronning "Bibixonim qissasi" hamda 1996 yildagi temurshunoslikka oid ilmiy maqola va tezislar qiyosiy jihatdan o'rganildi. Maqolada tarixiy haqiqat va badiiy talqin o'rtasidagi farqlar aniqlanib, Saroy Mulkxonimning Temur saltanatidagi siyosiy va ma'naviy mavqei yoritilgan. Shuningdek, Bibixonim obrazi xalq og'zaki ijodi va adabiy manbalarda qanday romantiklashtirilgani tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari Amir Temur shaxsiyati va uning saroy muhiti o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu mavzuni xorijiy manbalar asosida qiyosiy o'rganish ilmiy ahamiyatga ega ekani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Saroy Mulkxonim, Bibixonim, Zafarnoma, Temur tuzuklari, tarixiy haqiqat, badiiy talqin, temurshunoslik.

Asosiy qism: "Afsona, bir shoir aytganidek, haqiqat siniqlari, bir yozuvchi aytganidek, izohlab bo'lmas narsalarni izohlashga bo'lgan urinishidir."

Amir Temur hayoti va faoliyati tarixshunoslikda keng o'rganilgan bo'lsa-da, uning shaxsiyati, ayniqsa ichki dunyosi va yaqinlariga bo'lgan munosabati masalasi hanuz to'liq ochib berilgan deb bo'lmaydi. Xususan, Bibixonim bilan bog'liq munosabatlar XIV asr oxiri — XV asr boshlaridagi tarixiy jarayonlar doirasida shakllangan bo'lib, tarixiy haqiqat va badiiy talqin o'rtasida turuvchi murakkab masalalardan biri hisoblanadi.



Mazkur mavzu tarixiy manbalarda turlicha yoritilgan. Jumladan, Sharafuddin Ali Yazdining “Zafarnoma”si kabi rasmiy yilnomalar hamda Ruy Gonzalez de Clavijo kabi sayyohlarning xotiralarida bu munosabatlar ko‘proq siyosiy va ijtimoiy kontekstda aks ettiriladi. Boshqa manbalarda esa unda shaxsiy yaqinlik va insoniy tuyg‘ular mavjudligi haqida fikrlar uchraydi. Shu jihatdan, turli davrlarda yaratilgan tarixiy va badiiy manbalarni qiyosiy o‘rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada Amir Temur va Bibixonim o‘rtasidagi munosabatlar masalasi turli manbalar asosida tahlil qilinadi. Xususan, tarixiy asarlar hamda badiiy talqinlar o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlar aniqlanib, ushbu munosabatlarning mohiyatiga ilmiy yondashuv asosida baho berishga harakat qilinadi. Shu bilan birga, ushbu munosabatlar shunchaki siyosiy nikoh emas, balki o‘zaro hurmat, ishonch va ma’naviy yaqinlikka asoslangan murakkab bog‘liqlik bo‘lgan degan ilmiy taxmin ilgari suriladi.

Amir Temur davlati siyosiy tizimida saroy ayollari, ayniqsa Saroy Mulkxonim, nafaqat oilaviy, balki davlat miqyosidagi muhim mavqega ega bo‘lgan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. “Temur tuzuklari”da hukmdorning saltanat boshqaruvida adolat, tartib va sulola obro‘sigacha katta e’tibor qaratgani ta’kidlanadi, bu esa saroydagi yuqori martabali ayollarning siyosiy nufuzini ham ko‘rsatadi (Temur tuzuklari, 1996, tahririy izohlar). Sharafuddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarida Temurning davlat marosimlari va qabul tadbirlarida saroy vakillariga alohida hurmat ko‘rsatgani qayd etiladi. Ayrim hollarda Saroy Mulkxonimning ham davlat tadbirlarida ishtirok etgani uning oddiy saroy ayoli emas, balki siyosiy nufuzga ega shaxs bo‘lganini anglatadi (Yazdiy, Zafarnoma, 1996, 22–23-boblar). 1996 yil temurshunoslik yo‘nalishidagi ilmiy tadqiqotlarda ham bu fikr qo‘llab-quvvatlanadi: Temur davrida saroy ayollari davlatning qonuniy tan olinishi, ma’naviy tayanch vazifasini bajargan va sulolaning siyosiy barqarorligiga xizmat qilgan (G‘.Karimov, 1996).



Xurshid Davronning “Bibixonim qissasi” asarida Samarqanddagi jome’ masjid qurilishi bilan bog‘liq xalq xotirasi va Temur obraziga romantik yondashuv kuchli ifodalangan. Xususan, xalq orasida keng tarqalgan afsonaga ko‘ra, masjid qurilishiga mas’ul bo‘lgan yosh me’mor malikaning go‘zalligiga maftun bo‘lib, ishni bitirish evaziga undan bo‘sa olishni shart qilib qo‘yadi. Malika sadoqat va davlat manfaati o‘rtasidagi murakkab tanlov qarshisida qoladi. Ushbu afsonaviy talqin Bibixonimni ko‘proq hissiyotga beriluvchan, fidokor va mehribon ayol sifatida gavdalantiradi, bu esa rasmiy manbalardagi "saltanat ustuni" hisoblangan malika qiyofasidan biroz farq qiladi. “Zafarnoma” va boshqa zamondosh manbalarda esa Bibixonim obrazida romantik elementlardan ko‘ra siyosiy va saroy hayotidagi mavqe ustun turadi.

Masalan, Temurning Hindiston yurishidan qaytgach, Samarqandda ulkan jome’ masjid qurilishiga shaxsan e’tibor qaratishi va jarayonni qat’iy nazorat qilishi davlat qudratini namoyish etish bilan bog‘liq siyosiy fakt sifatida talqin qilinadi (Yazdiy, 1996; G‘iyosiddin Ali). Tarixiy haqiqat shundan iboratki, Amir Temur masjid qurilishini malikaga bo‘lgan ehtiromi ramzi sifatida boshlagan bo‘lsa-da, uning kechikishiga me’morning "ishqi" emas, balki muhandislik xatolari va binoning ulkan hajmi sabab bo‘lgan. Shu o‘rinda 1996-yil ilmiy tezislarida ham qayd etilishicha, xalq og‘zaki ijodi tarixiy shaxslarni romantiklashtirish va ularga insoniy fojia elementlarini yuklash orqali ularni “ideal qahramon” darajasiga ko‘taradi. Bu esa o‘z navbatida tarixiy real siyosiy kontekstni yumshatib, hukmdor va uning yaqinlari o‘rtasidagi munosabatlarni hissiy ranglar bilan boyitib ko‘rsatadi (Ahmedov, 1996 y. izohli maqolalar).

Samarqanddagi Bibixonim masjidi Temur davrining eng yirik me’moriy yodgorliklaridan biri bo‘lib, uning qurilishi davlat qudrati va markazlashgan hokimiyat ramzi sifatida baholanadi. “Zafarnoma”da qayd etilishicha, Hindiston yurishidan olib kelingan boyliklar Samarqanddagi yirik qurilishlarga sarflangan va jome’ masjid qurilishi shaxsan Temur nazoratida bo‘lgan (Yazdiy, 1996, 1404



yil voqealari) bo'lsa "Bibixonim qissasi" asarida Hurshid Davron bu masjid ishi allaqachon Temur Hindiston safaridan qaytganda tugatilganligi keltiriladi. Sizningcha qaysi ma'lumot to'g'ri? Ammo "Temur tuzuklari"da hukmdor obodlik va bunyodkorlikni davlat barqarorligining muhim omili sifatida ko'rsatadi. Bu g'oya Bibixonim masjidi qurilishida ham o'z ifodasini topgan bo'lib, u nafaqat diniy markaz, balki siyosiy tan olingan ramz sifatida ko'riladi (Temur tuzuklari, 2019 nashr). Bu esa yuqoridagi savolga oyna timsoli kabi javob bo'ladi deb o'ylayman. Bundan tashqari, Xurshid Davron yana ushbu tarixiy voqeani badiiy talqinda berar ekan, Bibixonimni Temur ruhiy dunyosiga yaqin obraz sifatida ko'rsatadi, bu esa tarixiy haqiqat va badiiy talqin o'rtasidagi chegarani yanada yorqinlashtiradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, Amir Temur saltanatida Saroy Mulkxonim (Bibixonim) shaxsi nafaqat sulola ichidagi nufuzli ayol sifatida, balki davlatning siyosiy va ma'naviy barqarorligiga xizmat qilgan muhim figura sifatida aks etadi. "Temur tuzuklari"da ifodalangan adolat va tartib tamoyillari hamda "Zafarnoma"dagi tarixiy qaydlar bu mavqeni yanada mustahkamlaydi. Shu bilan birga, Xurshid Davronning "Bibixonim qissasi" asarida ushbu tarixiy shaxs obrazining badiiy talqini xalq xotirasi va afsonaviy tafakkur bilan boyitilgan holda namoyon bo'ladi.

Amir Temurning Saray Mulkxonimga bo'lgan munosabati - bu siyosiy ehtiyojning vaqt sinovidan o'tib, yuksak insoniy ehtirom va ma'naviy hamrohlikka aylanishining nodir namunasidir, bu esa Temur shaxsiyati va uning davlat boshqaruvi o'rtasidagi murakkab, ammo uyg'un bog'liqlikni yaqqol ifodalaydi. Shuningdek, kelgusida ushbu mavzuni yanada chuqurroq o'rganishda xorijiy manbalar, xususan ispan va fransuz elchilari (Klavixo va boshqa diplomatik yozuvchilar), arxiv materiallari hamda Yevropa sharqshunoslik maktabi tadqiqotlari asosida qiyosiy tahlil qilish dolzarb hisoblanadi. Bu



yondashuv mavzuning ilmiy ufqini kengaytirib, Temur davri va saroy madaniyatiga oid qarashlarni yanada obyektiv baholashga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Temur tuzuklari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1996. (Ilmiy-tanqidiy matn, qayta nashrlar asosida foydalanildi).
2. Temur tuzuklari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. (Yangi nashr, izohlar bilan).
3. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – Toshkent: O'zbekiston FA nashriyoti, 1996. (Ilmiy-tanqidiy nashr).
4. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi, faksimil nashrlar seriyasi, 2010-yillar.
5. Xurshid Davron. Bibixonim qissasi. – Toshkent: Sharq nashriyoti, so'nggi nashr.
6. Karimov G'. (1996). "Temur davrida saroy tizimi va siyosiy legitimatsiya masalalari". – Temurshunoslikka oid ilmiy maqolalar to'plami, Toshkent.
7. Ahmedov B. (1996). "Amir Temur davri tarixshunosligida xalq og'zaki ijodi va afsonaviy talqinlar". – Ilmiy tezislar to'plami, Toshkent.
8. G'iyosiddin Ali. Hindiston yurishi haqida yozuvlar. – Temuriylar davri manbalari to'plami, ilmiy nashrlar asosida.
9. OpenAI. (2026). ChatGPT (GPT-5 asosidagi sun'iy intellekt modeli). – Matnni tahlil qilish va ilmiy matn tuzishda yordamchi sifatida foydalanildi.